

Відгук
офіційного опонента на кваліфікаційну наукову працю
Якимчук Марини Михайлівни, виконану на тему
«Вплив євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському
Союзі» та подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 29 Міжнародні відносини
за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Актуальність теми дослідження. Геополітичні загрози та політичні виклики ХХІ ст. продемонстрували, що Європейський Союз є достатньо стійким об'єднанням, здатним нейтралізувати сукупність небезпек та ризиків засобами консенсусного формування політичного порядку денного. Увага до євроскептицизму, як потенційної небезпеки для ідеї європейської інтеграції та функціонування ЄС, була сформована в середині 1980-х рр. медійним контентом газети Times, в якому британські журналісти намагалися віднайти більш м'яке означення скептичного ставлення до політики ЄС, ніж єврофобія чи антиєвропеїзм, що мали однозначно негативну конотацію. Власне, поняття євроскептицизм не спрямовувалося на заперечення ідеї європейської інтеграції та функціонування Європейського Союзу, а означалося як дискурсивне поняття, що застосовується з метою критики інституціоналізованого результату процесу європейської інтеграції – Європейського Союзу. Вкорінення поняття та ідеї євроскептицизму в просторі європейської політики та академічному дискурсі пов'язане з пам'ятною промовою прем'єр-міністерки Великої Британії М. Тетчер в бельгійському Брюгге (1988), в якій висловлювалася стурбованість щодо потенційного домінування політики ЄС над політичними інтересами держав-членів Об'єднання.

Відтоді, проблема впливу євроскептицизму на політичні процеси в Європейському Союзі залишається актуальною та не виходить з кола наукових інтересів дослідників, що вивчають сферу міжнародних відносин, політичних інститутів та процесів. В останні десятиліття євроскептицизм, по-перше, перетворився з другорядного аспекту європейської політики на важливий сегмент політичного дискурсу, що пов'язано з його здатністю об'єднувати різні

сім'ї політичних партій, які функціонують в державах-членах ЄС; по-друге, інтегрувався до маркерів політичної ідентифікації на рівні партійної системи ЄС, відтворюючи свою здатність до пошуку консенсусу з єврооптимістами; по-третє, набув практичного вираження на рівні Брекзиту. Уся ця, абсолютно невичерпна, варіативність потенціалу євроскептицизму вказує на те, що тема дослідження М. М. Якимчук є актуальною та важливою в контексті незавершеності процесу європейської інтеграції України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Процес дослідження впливу євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі, здійснений М. М. Якимчук, спрямований на досягнення його мети, конкретизованої в низці дослідницьких завдань, що відобразили недостатньо вивчені частини предмету дослідження (с. 22). Визначена авторкою логіка дослідження відтворена у його структурі та розгортається через послідовне здійснення огляду еволюції євроскептицизму як політичного явища, стан його наукового вивчення та методології дослідження впливу євроскептицизму на політичні процеси в ЄС; аналітичного осмислення причин появи та поширення євроскептицизму в ЄС; предметного вивчення позиції євроскептичних партій держав-членів ЄС щодо європейської інтеграції, проявів євроскептицизму в інституціях ЄС та впливу британського євроскептицизму на політику ЄС; визначення та обґрунтування позиції євроскептиків щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, значення і вплив євроскептицизму на політику розширення ЄС у регіоні Західних Балкан та характер євро інтеграційного поступу України, Молдови та Грузії.

Окреслюючи тенденції та характер еволюції євроскептицизму, М. М. Якимчук робить висновок, що поодинокі його прояви були характерними вже для 50-их рр. ХХ ст., «однак утвердилися в Європейському Союзі лише на початку ХХІ століття» (с. 65). Дослідниця обґрунтовано пропонує поділяти розвиток євроскептицизму на чотири етапи, що відображають співвідношення еволюції опозиції до ЄС з подіями, що впливають з політики Союзу. Цей

висновок спрямовує дослідницю до порівняння динаміки популярності євроскептитичних ідей та її кореляції з динамікою процесів європейської інтеграції.

Аналізуючи стан наукового дослідження проблеми євроскептицизму, авторка дисертації доводить, що він пов'язаний з інтенсивністю розгортання процесів європейської інтеграції, відтак актуальність тематики євроскептицизму співставна з етапами розвитку даного явища, зокрема до 1990-х рр. термін євроскептицизм в науковому політологічному дискурсі активно не використовували, але після укладення Маастрихського договору увага до євроскептицизму як явища зростає, що відображено в появі низки досліджень (П. Таггарт, А. Щербяк, П. Копецкі, К. Муде, К. Флуд, А. Форстер, Р. Хармсен, М. Шпірінг). Подібний сиплекс наукового зацікавлення проблемами євроскептицизму характерний для всіх подальших періодів криз в Європейському Союзі та ініційованими й реалізованими exit-процесами. Водночас, на думку М. М. Якимчук питання впливу євроскептицизму на сучасні внутрішні процеси ЄС, спільну зовнішню та безпекову політику ЄС та політику розширення залишаються малодослідженими (с. 40–56).

Важливою частиною дослідження М. М. Якимчук є та, що присвячена вивченню впливу євроскептицизму на процеси європейської інтеграції. Обґрунтовуючи, що причини зростання євроскептицизму в ЄС можуть бути диференційовані на перманентні та змінні, авторка відносить до перманентних причин відсутність бачення майбутнього ЄС на початковому етапі інтеграції, пізнє залучення громадян держав-членів ЄС до процесу прийняття рішень, досвід та культурно-ментальні особливості держав-членів, слабкі двосторонні відносини між державами-членами ЄС, діяльність інституцій ЄС, відсутність лідера в Союзі та низький рівень знань про ЄС серед громадян держав-членів (с.67–80), а до змінних – економічну кризу 2008 р., боргову кризу 2010 р., міграційну кризу 2016 р., терористичні атаки, зростання популізму та дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в ЄС. Такий підхід дозволив авторці обґрунтувати свою позицію про те, що кожна з причин сама по собі не

могла посилити зростання опозиції до ЄС, але за відсутності дієвого внутрішнього механізму протидії внутрішнім викликам та зовнішнім загрозам євроскептицизм набував популярності та підтримки.

Дослідження позицій євроскептичних партій держав-членів ЄС щодо політик ЄС, членства та виходу з ЄС, М. М. Якимчук здійснює в контексті регіонального виміру даної проблеми (с. 70–80). Такий підхід дозволив встановити, що: в регіоні Центрально-Східної Європи євроскептичні партії не підтримують міграційну політику ЄС та ідею валютного союзу; в регіоні Південної Європи найбільшої критики зазнає ідея та практики Шенгенської зони; в регіонах Північної Європи та Західної Європи євро скептичні прояви акумулюються довкола невдоволення економічною та спільною зовнішньою політикою ЄС.

На нашу думку, позитивно слід оцінити звернення авторки до вивчення, по-перше, динаміки впливу британського євроскептицизму на політику ЄС (с. 113–120). Результати здійсненого вивчення даного виміру проблеми євроскептицизму вказують на те, що після виходу Британії з ЄС рівень євроскептицизму на рівні Об'єднання знизився, зменшилася кількість євроскептиків в Європарламенті, послабилися дискусії про дезінтеграційні процеси в ЄС, євроскептичні партії держав-членів знизили градус критики ЄС, а Європейський Союз отримав шанс на підтримку політики поглиблення співробітництва в сферах спільної зовнішньої політики та політики безпеки. По-друге, характеру взаємозалежності між євроскептицизмом, інтенсивністю та векторами реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (с. 127–132), що дозволило авторці встановити, що у регіоні Центрально-Східної Європи спостерігається значно вищий рівень опозиції до посилення інтеграції у сфері зовнішньої політики за одночасної підтримки державами регіону розширення ЄС та його спільної безпекової політики. По-третє, впливу політики росії, Китаю та США на геополітичне позиціонування ЄС (с. 133–140), особливо в контексті масштабної агресії росії проти України, яка внесла суттєві корективи в спільну зовнішню політику та політику безпеки ЄС та

послабила критику ЄС серед внутрішніх євроскептиків. По-четверте, розгортання ідеї та політичних практик євроскептицизму на Західних Балканах, в Україні, Молдові та Грузії (с. 143—160; 165—185). Авторка довела, що агресивна політика Росії проти України прискорила формування стійких проєвропейських урядів в Україні, Молдові та Грузії, що послабило євроскептичні сили, які асоціюються дослідницею з проросійськими.

Результатом здійсненого в дисертаційному дослідженні аналізу впливу євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі, зокрема на реалізацію його внутрішньої, зовнішньої та безпекової політик, є чітке означення ризиків, пов'язаних з розвитком даного явища та перспектив трансформації Європейського Союзу під впливом дискурсу євроскептицизму (с. 191—200).

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Достовірність отриманих результатів дослідження була забезпечена використанням сукупності методологічних підходів та методів дослідження міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій, що належать до простору політичного. Визначена сукупність методів дослідження була застосована М. М. Якимчук до визначеного набору верифікованої інформації, в якій відображено процес та характер впливу євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі.

Вивчення тексту кваліфікаційної наукової праці М. М. Якимчук засвідчує наявність у викладених в ній положеннях, висновках та рекомендаціях наукової новизни, яка полягає, насамперед, у формуванні нового підходу до дослідження євроскептицизму, який передбачає вивчення його впливу на внутрішню та зовнішню політики ЄС та у внутрішньому вимірі сфокусований на визначенні впливу євроскептицизму на роботу інституцій ЄС і реалізацію його спільних політик, а в зовнішньому – на аналізі впливу євроскептицизму на реалізацію спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та його стратегію розширення. М. М. Якимчук удосконалила та доповнила: по-перше, теоретичні трактування сутності євроскептицизму як будь-якої опозиційної діяльності, яка

здійснюється політичними суб'єктами та спрямована проти Європейського Союзу; по-друге, періодизацію еволюції євроскептицизму, в якій запропонувала виділяти 4 етапи, які співвіднесені з історичними періодами розвитку Європейського Союзу. Слушним та обґрунтованим видається розвиток ідей про: (1) причини появи та поширення євроскептицизму в ЄС; (2) прояви євроскептицизму на рівні інститутів ЄС; (3) вплив британського євроскептицизму на політику ЄС; (4) позицій євроскептиків щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати здійсненого М. М. Якимчук дослідження, його положення, висновки та практичні рекомендації опубліковані у 7 наукових статтях, з яких 6 – в українських періодичних фахових наукових виданнях з політичних наук категорії Б, 1 наукова стаття у зарубіжному виданні, 1 наукова стаття у зарубіжному виданні що входить до бази Scopus Q3; 4 наукових працях апробаційного характеру. Вимоги щодо кількості, обсягу та змісту наукових публікацій, необхідних для захисту кваліфікаційної наукової праці для здобуття наукового ступеня доктора філософії М. М. Якимчук дотримані. Аналіз рукопису кваліфікаційної наукової праці та наукових публікацій вказує на відповідність публікацій основним положенням дисертації.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Використовуючи ідеї, розробки, твердження, емпіричні дані та результати досліджень інших науковців у своїй дисертації, М. М. Якимчук здійснює посилання на відповідні джерела інформації. В дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, інших порушень академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором дослідження, результати якого викладені у кваліфікаційній науковій праці.

Дисертація М. М. Якимчук, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає встановленим вимогам до змісту та оформлення академічних текстів. Вона написана доступною для розуміння її положень мовою, позначена логікою викладу результатів дослідження, доказовістю

висновків та рекомендацій. Зміст дисертації відповідає меті та завданням дослідження, а наявність наукових результатів дає підстави для висновку, що вона є завершеною, самостійно виконаною науково-дослідною роботою.

Теоретичне та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання. Теоретичне значення основних положень, результатів та висновків дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані: (1) в процесі вдосконалення реалізації політики європейської інтеграції України в частині поглиблення знань про принципи функціонування Європейського Союзу, його інститутів і інституцій; (2) політичними акторами та інститутами громадянського суспільства в процесі набуття Україною статусу держави-члена ЄС; (3) під час підготовки здобувачів вищої освіти всіх рівнів за спеціальностями 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії та 052 Політологія. Результати, висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, також можуть бути використані для подальшого наукового вивчення предмету дослідження.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Відзначаючи високий рівень концептуального осмислення проблеми політичного потенціалу євроскептицизму та позитивно оцінюючи результати і висновки здійсненого М. М. Якимчук наукового дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання, що мають рекомендаційний характер.

По-перше, певні застереження викликає структура першого розділу дисертації. На нашу думку, початок викладу матеріалу має розпочинатися з аналізу методології дослідження (у дисертації – це підрозділ 1.3), а після цього має здійснюватися аналіз стану наукового вивчення проблеми євроскептицизму. Такий підхід дозволяє проаналізувати доробок науковців щодо предмету дослідження не тільки у хронологічному й проблемному вимірах, але й у методологічному та дозволить переконатися в адекватності визначених методологічних принципів наукового пізнання. Також, на нашу думку, характер викладу матеріалу в підрозділах 1.1. та 2.1. вказує на

доречність їх об'єднання, оскільки більш логічно спочатку аналізувати причини появи євроскептицизму, потім його еволюцію як явища та, на завершення, тенденції поширення.

По-друге, у вступі М. М. Якимчук визначає хронологічні рамки дослідження, які є надто широкими: «охоплюють період з 1950-их років та по 2022 рік» (с. 24). І хоча нижче дослідниця вказує на те, що «основна частина дослідження зосереджена на аналізі ролі євроскептицизму в політиці ЄС після виборів до Європейського Парламенту у 2019 році та його впливі на функціонування Європейського Союзу до кінця 2022 року включно» (с. 25), заявлені хронологічні межі дослідження є доречними, якщо би ставилася мета встановити спільне та відмінне в характеристиках та особливостях прояву євроскептицизму в його еволюційній динаміці.

По-третє, авторка дисертаційного дослідження не завжди коректно використовує категорії та поняття, наприклад «пізніє залучення громадян держав-членів до процесу прийняття рішень» (с. 70, 80, 123, 193), а хіба є той суб'єкт, який «раніше» залучив громадян держав-членів до процесу прийняття рішень); «євроскептицизм як самостійне політичне явище» (с. 62), а чи може він бути самостійним явищем, якщо, мінімум, виникає як опозиційне до єврооптимізму та є відображенням певної сукупності взаємозалежностей на рівні ЄС та ширше; «процес прийняття рішень у Європейському Союзі реалізується у трьох вимірах: законодавчому, політичному та технічному» (с. 101), коли швидше, йдеться про законодавче, політичне та технічне забезпечення процесу прийняття рішень в ЄС; «Проаналізувавши прояви євроскептицизму в частині зовнішньої політики, варто зазначити, що рівень євроскептицизму у спільній зовнішній політиці ЄС – помірний» (с. 141), що за відсутності шкали оцінювання не зовсім коректно.

По-четверте, М. М. Якимчук вказує, що «на основі аналізу програм євроскептичних політичних партій, їх діяльності та риторики партійних лідерів визначено позиції політичних партій держав-членів ЄС щодо ключових напрямів європейської інтеграції, таких як спільний ринок та торгівля,

економічний та валютний союз, Шенгенська зона та міграція, спільна зовнішня політика та оборона, а також підтримка збереження членства в ЄС» (с. 26). Але, текст підрозділу 2.2. та дуже якісні за змістом додатки Ж, З та К не повною мірою відображають як саме та за допомогою яких методів здійснювався аналіз партійних програми та політичної риторики. Потребує уточнення позиція авторки про те, чи є євроскептицизм універсальним явищем, концептом, форматом політики чи формою політичного дискурсу, або він має особливості, згенеровані певними чинниками на рівні національної держави.

По-п'яте, варто уточнити позицію авторки щодо того, наскільки коректною є постановка питання про євроскептицизм Єврокомісії та систему аргументів, яка виходить за межі партійної належності членів цього інституту Європейського Союзу.

По-шосте, потребує деталізації позиція М. М. Якимчук щодо віднесення позицій росії, Китаю та США до євроскептичних на тлі відсутності політичних стратегій європейської інтеграції цих держав.

Однак, зазначені недоліки та дискусійні положення не впливають на високий рівень здійсненого М. М. Якимчук дослідження. Її дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, виконана на тему «Вплив євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке характеризується актуальністю, науковою новизною, має теоретичне та практичне значення, що відображено в наукових публікаціях автора. Кваліфікаційна наукова праця Марини Михайлівни Якимчук відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 21.03.2022 р.), тому її автор Якимчук Марина Михайлівна заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.

Опонент:

Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та державного
управління Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Наталія РОТАР

Підпис *Ротар Н.* засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

